

Karel Poláček a jeho humoristický časopis Dobrý den

Přednáší paní **PhDr. Marie Štemberková**, působící v knihovně Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy.

Karel Poláček (1892-1944) patří mezi nejvýznamnější a nejoblíbenější české spisovatele 1. poloviny 20. století. Tento realistický humorista a satirik 20. a 30. let, fejetonista, soudní zpravodaj, filmový libretista a scenárista, se narodil 22. 3. 1892 v Rychnově nad Kněžnou v početné obchodnické rodině. Specifičnost maloměstského ovzduší, v němž jako by se zastavil čas, vyjádřil nejlépe ve svých knihách, z nichž nejznámější je humoristická kniha psaná očima malého chlapce *Bylo nás pět*. Poláček studoval v Rychnově vyšší gymnázium, musil je však jako kvintán opustit pro „vzdorovité chování“ i pro špatný prospěch a studia nakonec dokončil na gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze maturitou roku 1912. Do dob pražských studií se datují první Poláčkovy spisovatelské pokusy, chápané zpočátku jen jako zábava. Poté začal studovat na právnické fakultě Karlovy univerzity, více než v Praze pobýval ale doma; v rychnovském kulturním životě měl jedinou vášeň - studentské loutkové divadlo, pro něž psal a překládal hry, hrál v něm a de facto je řídil. V Praze se Poláček při studiu pokoušel též o zaměstnání, byl však vždy zakrátko propuštěn. Do studia zasáhla první světová válka. Poláček sice absolvoval důstojnickou školu, nedosáhl však nikdy vyšší hodnosti než četařské. Válku prožil zčásti na srbské, zčásti na ruské frontě. Válečné zážitky došly ztvárnění v závěru jeho tvorby.

Po převratu se Poláček ke studiím už nevrátil. Nastoupil jako úředník ve vývozní a dovozní komisi (pozdějším Úřadě pro zahraniční obchod) a na byrokratické praktiky reagoval povídkou Kolotoč, jejíž otištění v listu Tribuna se stalo začátkem jeho spisovatelské dráhy. V roce 1920 začal přispívat do satirických listů *Štika venkova* a *Nebojsa*, kde se seznámil s bratry Čapky; s těmi pak byla jeho žurnalistická dráha spojena v *Lidových novinách*. Od Karla Čapka přejal Poláček i jeho společenský okruh a jeho důvěru v hradní politiku, kterou během doby vystřídal hluboký skepticismus. Od r. 1921 občas, od počátku r. 1922 soustavně spolupracoval Poláček s Lidovými novinami jako sloupkař a fejetonista a po snižování stavů v úřadu v září 1922 se stal novinářem z profese a začal se podílet na soudním zpravodajství. R. 1922 začal uveřejňovat sloupky a beletristické práce na pokračování v listě Tribuna, kde byl po odchodu z Lidových no-vin redaktorem do r. 1928; od května tohoto roku pracoval v listech kon-cernu Melantrich, především v Českém slově jako sloupkař i soudničkař, až do října 1933, kdy se natrvalo vrátil do Lidových novin.

Poláčkovy rané beletristické práce střídají se s pracemi sloupkového charakteru. V prvních převládá karikatura a parodie v líčení všedních lidských slabosti a neřestí, připínajících se občas k postavám Židů: *Povídky pana Kočkodana* (1922); *Na prahu neznáma*, *Kouzelná šunka* (dvě novely z r. 1925); *Bez místa* (1922); a konečně kniha *Pan Selichar se osvobodil* (1933), která je vlastně novým vydáním knihy *Bez místa* s jedinou změnou - výměnou titulní povídky. V sloupcích uhodil Poláček na nové téma - na komiku tzv. živností. Tím je míněna kterákoli činnost, která těm, kdož ji provozují, vtiskuje jisté charakteristické známky. Tak vznikají skupinové typy, na nichž Poláček demonstruje podléhání člověka mechanismům jeho činností. Na tomto přehodnocení charakterové komiky, jehož počátek je dán nenáročnou knížkou *Mariáš a jiné živnosti* (1924), závisí komický účinek, který je zpočátku - v pracích jako *Čtrnáct dní na vojně* (1925), *35 sloupků* (1925), *Život ve filmu* (1927), *Okolo nás* (1927) - víceméně podřízen autorské svévoli ve výběru různorodých dobových fakt. Nicméně už v knihách

zmíněných naposled je patrný jistý krok vpřed: v 35 sloupcích a v Okolo nás spojuje se komický účinek zhusta s kritikou frází. V knížce Život ve filmu je kýčovitě pojetí života v soudobém, hlavně americkém filmu vtipně konfrontováno s realitou. Komika skupinových typů došla však zvláštního využití i Poláčkových syžetových pracích.

Už v r. 1926 vyšel první Poláčkův náběh na satirický román - *Lehká dívka a reportér*. Dějové schéma zde buduje na kontrastu dvou životních osudů: na počátku stojí proti sobě prostitutka a nadějný redaktor, na konci vznešená dáma a prodavač mucholapek. Neoriginálnější postavou je však novinář pan Hirsch, mistr ironického glosátorství.

Předělem v Poláčkově tvorbě je nicméně až rok 1928. Tehdy vychází závažný satirický román *Dům na předměstí*, zahajující řadu skladeb o životě takzvaných malých lidí. Obraz vzrůstající zvůle strážníka jako vlastníka vilky je satirou na majetnický pud, jejíž účinek je vystupňován citlivě prokomponovanou stylistickou výstavbou. Kniha získala Poláčkově respekt pokrokové kritiky a stala se prvním článkem řady velkých satirických románů. Ještě před nimi vydal však Poláček trojici humoristických knih: *Hráči, Hedvika a Ludvík, Muži v ofsajdu* (tiskem všechny 1931). V první knize dosahuje vrcholu komika živností a to živností „hráčské“. Hra v karty je představována jako jediná životní náplň řady postav a Poláček napsal tuto nejzevrubnější humoristickou studii karbanického člověka díky náklonnosti, kterou choval ke svému zamilovanému mariáši.

Hedvika a Ludvík a jiné povídky - soubor vtipně laděných povídek, který se vlastně skládá ze dvou knih, *Hedvika a Ludvík* a *Pan Selichar se osvobodil*. Celkem se zde tedy na 219 stranách nachází 22 povídek. Dále bych se rád věnoval pouze ústřední povídce tohoto díla. Povídka Hedvika a Ludvík je sama členěna do 16 kapitol, které jsou psány v tzv. ich-formě z pohledu Hedviky. Děj se odehrává v Čechách, v obci V., kde se příběh sledující osudy Hedviky, která se narodila v roce 1843, po celý její život, odehrává. Tato vcelku rozsáhlá povídka vypráví o živnosti „rodičovské“, kde jednotlivé postavy Hedviky a Ludvíka ztělesňují varianty, vesměs nezdařilé, rodičovského typu. Hlavní postavy: Hedvika – rozumná dívka, na které se hodně odrazilo to, že se musela po celý svůj život starat o stále se rozrůstající rodinu. Nebyl pro ni čas na studia, na lásku a stejně tak na zábavu. Ale toho nelitovala a spíš ji zajímalo, jak se na její rodinu dívá okolí. Ludvík – bratr Hedviky, který je o dva roky starší. V jeho životě byl hlavním zlomem brzký odchod do práce, která nacházela až v Ústí nad Labem. Povahově byl velmi blízký své sestře. Po celý život se věnoval své práci a i na dálku se snažil udržet rodinu pohromadě. Karel Poláček zde vylíčil se svým typickým nadhledem historii jedné rodiny, jež byla neobyčejná tím, že se v rolích matky i otce objevila pěkná řádka lidí. Všechny matky i otcové zemřeli, poslední pár se však zachránil odstěhováním se od dětí až do dalekého Buenos Aires. O všechny sourozence se po celou dobu starala Hedvika, která tak po celý život plnila roli matky. Jedná se o humoristický pohled na možnost, že by se v rodině vystřídal řada nevlastních rodičů, a z toho vyplývá hlavní myšlenka díla spočívající v tom, že rodina musí zůstat kompletní za každou cenu. *Muži v ofsajdu* (Ze života klubových přívrženců) se stali nejúspěšnější knihou z této trojice. Humoristický román čítající 288 stran členěných do 91 kapitol včetně doslovu byl napsán v tzv. er-formě a je, jak již z názvu vyplývá, určen pro příznivce fotbalu. Řada odborných termínů z fotbalové hantýrky nemusí být pro každého srozumitelná. Zaměření na zobrazení „živnosti“ fotbalového fanouška zde nepotlačilo životnost postav, zejména židovského obchodníka pana Načeradce a otce a syna Habáskových.

Děj knihy se odehrává v Praze na Žižkově s občasnými odbočkami do Nuslí a samozřejmě na Letnou. Časově nám spadá do období, kdy SK Slavie byla hrdým mistrem ligy. Od začátku až do konce zde Poláček humorně líčí běžný život dvou fotbalových fandů, kteří

náleží k rozdílným společenským vrstvám, a přesto mají něco společného. Muži v ofsajdu byli napsáni z dobré pohody a pro dobrou pohodu, s prostým záměrem pobavit čtenáře, ale také trochu se záměrem poznávacím. Poznat bychom zde měli blíže psychologii, zvyklosti, mravy, názory a vášnivost „fotbalového“ člověka stranického vždy a ve všem jedině svému vyvolenému klubu. Poláček si jako první z autorů povšiml i lidí kolem sportu a podíval se do hlediště a v něm objevil nový, samostatný svět.

V r. 1932 vydal Poláček román *Hlavní přelíčení*. Nepochopen soudobou kritikou, jeví se román dnes jako přesná analýza nitra člověka posedlého touhou po majetku, která ho zavede až k zločinu. Na podkladě skutečného případu vylíčil zde autor zhoubný vliv soudobého filmu na lidského primitiva, který si až do konce života není schopen uvědomit reálné dimenze svého konání. Proti detektivní literatuře, zpodobující geniálního zločince a supergeniálního detektiva, postavil smutnou skutečnost a dokázal, že i všednost je možno vidět jako jinou dimenzi. Další Poláčkovy knihy jsou už syntézou jednotlivých typů jeho tvorby: tak na linii komiky „živností“ navázal autor knihou pro děti *Edudant a Francimor* (1933) s rozmarnou fabulí i hlubším myšlenkovým jádrem, na kritiku frází unikátním satirickým dílem *Žurnalistický slovník* (1934), na typ satirického románu s vážným dopadem románem *Michelup a motocykl* (1935), novým příběhem o démonu majetku, tentokrát však se šťastným vyústěním.

Celoživotní úsilí o odhalení provinciálního názoru na život s jeho omezeným stavovstvím, podložené v Poláčkově pojetí hlubokým skepticismem, došlo výrazu v tetralogii (původně pentalogii, pátý díl však zůstal v rukopise a nebyl dosud nalezen): *Okresní město* (1936), *Hrdinové táhnou do boje* (1936), *Podzemní město* (1937), *Vyprodáno* (1939). Na osudech svých postav ve válce ukazuje Poláček, že maloměšťák nemůže rozbít svou ulitu ani působením největších dějinných otřesů. Varování před hrozící degenerací maloměšťáckého konformismu má i dnes svůj aktuální podtext, trvalým dojmem však působí i slohově vytříbený obraz maloměsta s jeho letargií i obrazy jednotlivých postav, v nichž empirický základ ustoupil platnosti modelu. Poláček zde využívá četných publicistických prvků a také charakterizačních funkcí jazyka, jako je stereotypní opakování slov, formulí, komika s tragikou. S humoristickou tvorbou se Poláček rozloučil románem *Hostinec U kamenného stolu* (1941, vydáno pod vypůjčeným jménem malíře Vlastimila Rady), motivicky navazujícím na tradiční českou humoristickou tvorbu, s rozsáhlou galérií postav a postaviček a s bohatým využitím jazykové komiky, posmrtně pak knihou *Bylo nás pět* (1946) - úsměvné prozaické dílo o 219 stranách, které byly rozděleny na řadu krátkých oddílů, které se od sebe odčleňují znatelnější mezerou velkým počátečním písmenem. Celý příběh je vyprávěn v ich-formě a co se týče jazyku, autor zde využívá spojení zcela spisovných, až knižních výrazů – vliv školy a řeči dospělých (pravil, jelikož, odvětil) se slovy expresivními (kulit vočadla), nářečními (nýčko, prauda) a z obecné češtiny (abysem, dolejšá). Kniha nám přibližuje atmosféru českého maloměsta na sklonku 30. let 20. století, které si žije vlastním, poklidným způsobem života. Příběh popisuje styk konvenčního světa dospělých (rodina obchodníka, lékárna, chudobinec...), pohybujiících se v jednání i ve vyjadřování ve vymezených hranicích svého společenského postavení a povolání, s dětskou napodobivostí a hravostí. Hlavní hrdinové knihy se navzájem doplňují, a jak už z názvu vyplývá, tvoří pětičlennou klukovskou partu. Hlavní hrdina a vypravěč Petr Bajza se snažil své rodiče poslouchat, na svého otce byl ve skrytu duše hodně pyšný, že je úspěšný hokynář, ale i přesto se jako každý chlapec dopouštěl řady nepřístojností. Jeho nejlepší přítel Antonín Bejval jej dobře doplňoval a snad jediný vážnější konflikt měli o slečnu Evu. „Duchovní útěchu“ všem poskytoval ministrant v kostele Čeněk Jirsák, při některých nápadech chlapců se je snažil mírnit Eda Kemlink, který byl k tomu přísně veden v rodině, a „hvězdou“ této party byl dozajista Zilvar z chudobince, který všechny převyšoval pouze výškou a věkem.

Děj knihy je založen na velmi dobře propracované situační komice, která vystihuje množství různých dobrodružství, "vynálezů", klukovských bojů, střetů se sousedy a slovním humorem. Poláček vystihuje život městečka v průběhu roku z klukovského způsobu pohledu. I když jsme všichni nevyrostli na malém městě a svět se léty změnil, klukovská léta a klukovské party, byť nebyly zrovna pětičlenné, mají v sobě něco společného a věčného. To, co je na nich jedinečné a nejhezčí a co inspirovalo Karla Poláčka v nejtěžších chvílích na sklonku jeho života. Jako kniha pro mládež i pro dospělé zařadila se tato práce do základního fondu české humoristické literatury a já mohu jen konstatovat, že právem.

Poláček se několikrát pokusil i o tvorbu dramatickou, jeho hry jsou však pouze obměnami prací prozaických. Tak r. 1925 byla uveřejněna a provedena Poláčkova hra *Pásky na vousy* z prostředí židovských maloobchodníků, zůstalo však pouze při rozvedené anekdotě. Prozaický protějšek hry, *Povídky izraelského vyznání* (1926), působí přesvědčivěji, neboť zabírá širě do zpytované vrstvy. Druhým takovým pokusem je posmrtně vydaná hra *Otec svého syna* (1946), která převádí do dramatického tvaru povídku *Vše pro firmu*; ta vycházela na pokračování v beletristické příloze Lidových novin 1933 - 34, knižně byla vydána až posmrtně 1966. Povídka, zejména však hra, potírá se značným komickým nábojem různé životní stereotypy. Vedle dvou divadelních překladů je nutno jmenovat i Poláčkovu dramatizaci novely Dostojevského Ves Štěpančikovo, provozovanou v D 40, a scénáře k několika úspěšným filmům. Po zfilmování Mužů v ofsajdu napsal Poláček scénář k filmu Načeradec, král kibiců, spolu s Františkem Langrem připravil libreto k filmu Ferdyš Pištora podle Langrovy hry, podílel se na přípravě filmu Dům na předměstí, nejlepší jeho prací pro film byl však námět k veselohře U nás v Kocourkově (1934), obsazené nejlepšími českými komiky své doby a obsahující hluboké mravní jádro. Po r. 1945 byly zfilmovány další Poláčkovy práce.

Z Poláčkovy literární a žurnalistické činnosti je třeba jmenovat ještě *redigování humoristického časopisu Dobrý den (1927 - 30)*, který se postupně do značné míry monopolizoval na příspěvky Poláčkovy; velmi vysoko stál po stránce výtvarné. Židovské anekdoty sebral Poláček ve stejnojmenném svazku r. 1933, redigoval *Almanach na jaro 1937* (humoristický) a sepsal úvod ke sborníku nazvanému *1936 v politické karikatuře*, který vyšel k Novému roku 1937. Je to Poláčkova práce nejbojovnější, vyšla však pouze jako neprodejný tisk nakladatelství Fr. Borový. Posmrtně vyšel Poláčkův deník z r. 1943 pod názvem Se žlutou hvězdou (1959). Z jeho soudniček a statí byly dále uspořádány výbory O humoru v životě a v umění (1961) a Doktor Munory a jiní lidé (1965). Dílo Karla Poláčka vyšlo v letech 1954 - 61 v jedenácti svazcích.

Život Karla Poláčka měl tragické zakončení - pro svůj židovský původ byl odvečen do koncentračního tábora, kde zahynul.

Zájemcům o bibliografii díla Karla Poláčka nabízíme k nahlédnutí rešerši číslo 96/1996, která je k dispozici ve studovně SVK a obsahuje bibliografii knih a recenzí díla Karla Poláčka s uvedením signatur knih, které má SVK ve svém fondu. V případě zájmu kontaktujte, prosím, informační službu ve studovně.